

ABDURAUUF FITRAT YANGI ADABIY TAFAKKUR ASOSCHISI

Farg'ona davlat universiteti

23.90A-guruh talabasi

Toshaliyeva Odina

Annotatsiya: Mazkur maqolada Abdurauf Fitratning o'zbek adabiyotida yangi adabiy tafakkur asoschisi sifatidagi o'rni tahlil qilinadi. Uning ijodi, jadidchilik harakatidagi faoliyati hamda adabiy til va uslubga kiritgan yangiliklari yoritib beriladi. Muallif Fitrat ijodining shakllanish omillari, uning ijtimoiy-siyosiy qarashlari hamda ma'rifatparvarlik g'oyalari asosida yaratilgan asarlari mazmun-mohiyati yoritadi. Shuningdek, Fitratning Jadidchilik harakati dagi faol ishtiroki, uning milliy uyg'onish jarayoniga qo'shgan hissasi va jamiyatni yangilashga qaratilgan qarashlari ilmiy asosda ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Abdurauf Fitrat, jadidchilik, yangi adabiy tafakkur, milliy uyg'onish, o'zbek adabiyoti, ma'rifat, taraqqiyot, adabiy til, milliy o'zlik

Kirish

O'zbek adabiyoti tarixida Abdurauf Fitrat nomi milliy uyg'onish, ma'rifatparvarlik va yangicha tafakkur bilan uzviy bog'liq holda tilga olinadi. XX asr boshlarida yuzaga kelgan ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, xususan, Jadidchilik harakati faoliyati o'zbek jamiyatida yangilanish jarayonlarini jadallashtirdi. Aynan shu davrda adabiyot ham o'z oldiga yangi maqsad va vazifalarni qo'ya boshladi: xalqni uyg'otish, ilm-ma'rifatga chorlash, milliy o'zlikni anglashga da'vat etish. Mazkur jarayonda Abdurauf Fitrat ijodi alohida ahamiyat kasb etadi. U o'z asarlari orqali nafaqat badiiy-estetik qadriyatlarni rivojlantirdi, balki jamiyat tafakkurini o'zgartirishga xizmat qiluvchi g'oyalarni ilgari surdi. Fitrat adabiyotni shunchaki san'at emas, balki ijtimoiy ongni shakllantiruvchi kuch sifatida talqin etdi. Shu bois uning ijodi yangi adabiy tafakkur shakllanishida muhim bosqich bo'lib xizmat qiladi. Ushbu maqolaning maqsadi — Abdurauf Fitratning o'zbek

adabiyotidagi o‘rnini, uning yangi adabiy tafakkur asoschisi sifatidagi faoliyatini ilmiy jihatdan yoritishdan iborat. Shuningdek, maqolada Fitrat ijodining asosiy yo‘nalishlari, g‘oyaviy-estetik xususiyatlari hamda u orqali ilgari surilgan ma‘rifiy qarashlar tahlil qilinadi. Natijada, Fitrat merosining bugungi adabiy jarayon va yosh avlod tarbiyasidagi ahamiyatini ochib berish ham ushbu tadqiqotning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Asosiy qism

O‘zbek adabiyotida yangi adabiy tafakkurning shakllanishi murakkab ijtimoiy-tarixiy jarayonlar bilan chambarchas bog‘liq. Bu jarayonda Abdurauf Fitrat ning ijodi va faoliyati alohida ahamiyat kasb etadi. U nafaqat adib, balki ma‘rifatparvar, publitsist va jamoat arbobi sifatida ham o‘z davrining dolzarb muammolariga befarq bo‘lmagan. Fitrat ijodida eski an‘anaviy qarashlardan voz kechish, yangicha fikrlashni qaror toptirish va jamiyatni taraqqiyot sari yetaklash g‘oyalari yetakchi o‘rin egallaydi. XX asr boshlarida Markaziy Osiyoda yuzaga kelgan Jadidchilik harakati jamiyatni modernizatsiya qilish, ta‘lim tizimini isloh etish va milliy ongni uyg‘otishga qaratilgan edi. Fitrat ushbu harakatning faol ishtirokchisi sifatida o‘z asarlarida ma‘rifat va taraqqiyot g‘oyalarini keng targ‘ib qildi. Uning fikricha, jamiyatning rivojlanishi, avvalo, inson tafakkurining o‘zgarishi bilan bog‘liq bo‘lib, bu jarayonda adabiyot muhim vosita hisoblanadi. Fitratning “Munozara” asari yangi adabiy tafakkurning dastlabki namunalaridan biri bo‘lib, unda eski va yangi qarashlar o‘rtasidagi ziddiyat ochib beriladi. Asarda muallif ilm-fan, zamonaviy ta‘lim va ijtimoiy islohotlarning zarurligini asoslab beradi. “Hind sayyohi bayonoti” asarida esa jamiyatdagi ijtimoiy muammolar tanqidiy ruhda yoritilib, xalqni o‘z kamchiliklarini anglashga undaydi. Bu asarlar orqali Fitrat o‘quvchini faqat voqelikni kuzatishga emas, balki uni tahlil qilishga va xulosa chiqarishga chorlaydi.

Fitratning “Munozara” asari yangi adabiy tafakkurning dastlabki namunalaridan biri bo‘lib, unda eski va yangi qarashlar o‘rtasidagi ziddiyat ochib beriladi. Asarda muallif ilm-fan, zamonaviy ta‘lim va ijtimoiy islohotlarning zarurligini asoslab beradi. “Hind sayyohi bayonoti” asarida esa jamiyatdagi ijtimoiy muammolar tanqidiy ruhda yoritilib, xalqni o‘z kamchiliklarini anglashga undaydi. Bu asarlar orqali Fitrat o‘quvchini faqat voqelikni

kuzatishga emas, balki uni tahlil qilishga va xulosa chiqarishga chorlaydi. Adibning dramatik asarlari, xususan, “Abulfayzxon” tragediyasi ham katta ahamiyatga ega. Ushbu asarda tarixiy voqealar fonida hukmdor va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlar, adolat va zulm masalalari badiiy talqin etiladi. Fitrat tarixiy mavzular orqali zamonaviy muammolarni yoritishga erishadi, bu esa uning ijodida yangi badiiy tafakkurning shakllanganidan dalolat beradi. Fitratning yangi adabiy tafakkurdagi eng muhim xizmatlaridan biri — til va uslub masalasiga bo‘lgan yondashuvidir. U adabiyotni xalq uchun tushunarli qilish, murakkab va sun‘iy ifodalardan voz kechib, sodda, ravon va ta’sirchan tilni qo‘llash tarafdori bo‘ldi. Bu esa adabiyotning keng ommaga yetib borishini ta’minladi va uning ijtimoiy ahamiyatini oshirdi.

Shuningdek, Fitrat ijodida milliy o‘zlikni anglash, ozodlik va mustaqillik g‘oyalari muhim o‘rin tutadi. U o‘z asarlari orqali xalqni uyg‘otishga, o‘z tarixini, madaniyatini va qadriyatlarini anglashga da’vat etadi. Shu jihatdan uning ijodi nafaqat badiiy, balki ma’naviy-ma’rifiy ahamiyatga ham ega. Umuman olganda, Abdurauf Fitrat ijodi o‘zbek adabiyotida yangi davrni boshlab berdi. U adabiyotni jamiyat taraqqiyotining muhim omiliga aylantirdi va yangi adabiy tafakkurning shakllanishiga mustahkam zamin yaratdi.

Xulosa

Yuqoridagi tahlillardan ko‘rinadiki, Abdurauf Fitrat o‘zbek adabiyoti tarixida yangi adabiy tafakkur asoschisi sifatida beqiyos o‘rin egallaydi. Uning ijodi Jadidchilik harakati g‘oyalari bilan uyg‘un holda shakllanib, jamiyatni yangilash, milliy ongni uyg‘otish va ma’rifatni keng targ‘ib etishga xizmat qildi. Fitrat o‘z asarlarida nafaqat badiiy go‘zallikni, balki chuqur ijtimoiy-falsafiy mazmuni ham mujassam etgan holda, adabiyotni inson tafakkurini o‘zgartiruvchi kuch sifatida namoyon etdi. U ilgari surgan erkin fikrlash, ilm-ma’rifatga intilish, milliy o‘zlikni anglash kabi g‘oyalar bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan. Shuningdek, adibning til va uslubdagi yangiliklari, xalqchilikka intilishi o‘zbek adabiyotining rivojiga yangi yo‘nalish olib kirdi. U yaratgan asarlar orqali yangi avlodni tarbiyalash, ularni zamonaviy fikrlashga yo‘naltirish imkoniyati yuzaga keldi.

Xulosa qilib aytganda, Abdurauf Fitrat merosi nafaqat o‘z davrining mahsuli, balki bugungi va kelajak avlodlar uchun ham muhim ma’naviy manba hisoblanadi. Uning yangi adabiy tafakkur shakllanishidagi xizmatlari o‘zbek adabiyoti taraqqiyotida muhim bosqich sifatida e’tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti, 2000.
2. Abdurauf Fitrat. Munozara. – Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 1991.
3. Abdurauf Fitrat. Hind sayyohi bayonoti. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti, 1996.
4. Abdurauf Fitrat. Abulfayzxon. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 1997.
5. Izzat Sulton. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1980.
6. Ozod Sharafiddinov. O‘zbek adabiyoti tarixi masalalari. – Toshkent: Fan, 1975.
7. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. O‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Fan, 2004.